

**CRISI ECONÒMICA, CANVI
DEMOGRÀFIC I TENDÈNCIES DE
POBLAMENT A CATALUNYA**

Anna Cabré

7

Centre d'Estudis Demogràfics

1985

CRISI ECONOMICA, CANVI DEMOGRÀFIC I TENDENCIES DE POBLAMENT
A CATALUNYA.

Anna Cabré

Ponència presentada a la:

Ila. Trobada d'economistes italo-espanyols sobre:
"Política Econòmica i Territori".

St. Feliu de Guixols (Girona), octubre 1985

RESUM CRISI ECONÒMICA, CANVI DEMOGRÀFIC I TENDÈNCIES DEL POBLAMENT A CATALUNYA

Durant els últims deu anys la situació demogràfica a Catalunya ha experimentat profundes transformacions. D'una banda, s'ha produït la davallada dels anteriors nivells de natalitat i nupcialitat; de l'altra, els fluxes migratoris amb la resta de l'estat que havien estat intensament positius des de 1950, han experimentat un clar procés d'inversió que ha donat lloc a un moviment netament emigratori des de 1980. Aquests canvis no s'han produït d'una manera homogènea dins del territori català. La varietat de situacions existents a nivell comarcal i local està repercutint sobre el tipus de poblament.

Quines són les causes d'aquests canvis?

Una de les creences més exteses avui en dia, afirma que els canvis demogràfics recents produïts a Catalunya i arreu ténen com a causa principal la crisi econòmica. Creença que sembla confirmar la sincronia que ambdós fenòmens mostren en el cas català. Tot i això, no hem de perdre de vista que la baixa de la natalitat ha estat un fenomen generalitzat en el món industrialitzat i, en la majoria d'aquests països l'inici de la crisi demogràfica va ser anterior a l'econòmica. Hi ha d'haver, doncs, unes altres causes que hagin jugat un paper important en aquests països i també a Catalunya. El canvi en els comportaments nupcials, en les relacions familiars, el nou status de la dona, la modificació dels rols socials, són, sens dubte, causes a tenir en compte en el descens de la natalitat, que, tot i accentuat per la crisi econòmica, ja havia començat en una època anterior en la que no hi havia problemes d'ocupació. La resta de l'article estén aquesta perspectiva de la natalitat als altres fenòmens demogràfics: nupcialitat i migracions.

RESUMEN CRISIS ECONOMICA, CAMBIO DEMOGRAFICO Y TENDENCIAS DEL POBLAMIENTO EN CATALUÑA

A lo largo de los diez últimos años, la situación demográfica en Cataluña ha experimentado profundas transformaciones. Por un lado, se ha producido el hundimiento de los anteriores niveles de natalidad y de nupcialidad; por otro, los flujos migratorios con el resto de España, que habían sido intensamente positivos desde 1950, han experimentado un claro proceso de inversión, que ha dado lugar a un movimiento netamente emigratorio desde 1980. Estos cambios no se han producido de forma homogénea en el territorio catalán, la variedad de situaciones existentes a nivel comarcal y local está repercutiendo sobre el tipo de poblamiento.

¿Cuáles son las causas de estos cambios?

Una de las creencias más extendidas en los momentos actuales, afirma que los cambios demográficos recientes en Cataluña y en todas partes tienen como causa principal la crisis económica. Así, la sincronía que se puede observar entre crisis económica y el descenso de la natalidad, en referencia al caso catalán, parece adaptarse bien a dicho esquema. A pesar de esta gran sincronía, no hemos de perder de vista que la baja de la natalidad ha sido un fenómeno generalizado en el mundo industrializado y, en la mayoría de estos países el inicio de la crisis demográfica ha precedido a la crisis económica. Ha de haber, pues, otras causas que hayan jugado un papel importante en esos países y también en Cataluña. El cambio en los comportamientos nupciales, en las relaciones familiares, el nuevo status de la mujer, la modificación de los roles sociales, son sin duda causas a tener en cuenta en el descenso de la natalidad, que aunque acentuada por la crisis económica, había empezado ya en una época anterior en la que no había problemas de empleo. El resto del artículo extiende esta perspectiva de la natalidad a los otros fenómenos demográficos: nupcialidad y migraciones.

RESUME

CRISE ECONOMIQUE, CHANGEMENTS DEMOGRAPHIQUES ET TENDANCE DU PEUPEMENT EN CATALAOGNE

Dans les dix derniers années, en gros depuis 1975, la situation démographique en Catalogne a subi de profondes transformations. D'un côté la natalité et la nuptialité se sont effondrées, et de l'autre les mouvements migratoires avec le reste de l'Espagne qui étaient importants et positifs pour la Catalogne se sont réduits et même inversés depuis 1980. Ces changements ne se sont pas produits de façon homogène sur tout le territoire catalan et la variété des situations locales se répercute logiquement sur le type de peuplement d'ensemble.

Si on cherche ce qu'ont été les causes des changements récents, on pourrait s'en tenir à la thèse très répandue selon laquelle la crise démographique prend sa racine dans la crise économique actuelle. La synchronie des deux crises en Catalogne est effectivement très grande et l'on est tenté d'y voir une relation causale. Mais il faut voir que la baisse de la fécondité est un phénomène général dans le monde occidental et que, dans la majorité de ces pays, la crise démographique a précédé la crise économique. Il doit donc exister d'autres facteurs qui ont joué dans ces pays et sans doute aussi en Catalogne. Les changements dans les comportements nuptiaux, dans les relations familiales, le nouveau statut des femmes, les modifications dans les mœurs sont sans aucun doute des facteurs à l'oeuvre dans la baisse de la natalité qui, même amplifiée par la crise économique, avait commencé à une époque antérieure où le plein emploi était d'actualité. Le reste de l'article étend cette perspective de la natalité au reste des phénomènes démographiques (nuptialité, migrations).

ABSTRACT

THE ECONOMIC CRISIS; DEMOGRAPHIC CHANGE AND POPULATION TRENDS IN CATALONIA.

Over the last ten years, the demographic situation in Catalonia has profoundly changed. The previous high birth and marriage rates have come right down and the flow of migration from the rest of Spain, enormous ever since 1950, has declined and even given way to emmigration since 1980. These changes have not been homogeneous throughout Catalonia and regional and local differences on the population type have appeared.

What brought these changes about?

One of the most sound beliefs at present is that the recent demographic changes both in Catalonia and elsewhere, are mainly due to the economic crisis. Thus, the simultaneity between them in the case of Catalonia would confirm this trend of thought. With all, it must be pointed out that the fall in fertility is common to all western countries. And in most cases it was prior to the economic crisis. So, other factors must have had an important influence in this fall. Namely, changes in marriage customs, changes in the concept of the family, the new status of women, the "de-institutionalising" of personal relationships. Therefore, the fall in fertility which has gone deeper due to the economic crisis, began some years before when full employment was the norm. The rest of the article applies this line of thought to the other demographic phenomena: nuptiality and migrations.

CRISI ECONOMICA, CANVI DEMOGRAFIC I TENDENCIES DE POBLAMENT A CATALUNYA

Durant els deu darrers anys, la situació demogràfica a Catalunya ha experimentat transformacions ben profundes. S'ha produït, per una banda, l'enfonsament dels anteriors nivells de natalitat i de nupcialitat; per altra banda, els fluxes migratoris amb la resta d'Espanya, que havien estat intensament positius desde 1950, han experimentat un procés d'inversió, que ha donat lloc a un moviment netament emigratori des de 1980. Aquests canvis no s'han produït de forma homogènia en el territori català i la varietat de situacions existents a nivell comarcal i local està lògicament repercutint sobre el tipus de poblament.

Quines són les causes de tots aquests canvis?

La resposta no és òbvia. L'evolució dels fenòmens demogràfics és fàcil de descriure però és difícil d'explicar. La raó d'això n'és, potser, la particular història de la disciplina que els estudia: la Demografia, com ciència, s'ha consolidat com una més o menys refinada metodologia descriptiva dels fenòmens i de les estructures de població, mentre que els esforços per a construir una teoria explicativa de l'esdevenir de les poblacions humanes s'han mostrat fins ara insuficients per explicar de forma satisfactòria les transformacions demogràfiques observades i encara menys per preveure'n les futures.

Potser aquesta evolució de la Demografia no és casual; la idea mateixa de teoritzar sobre la població és sovint mal rebuda, provoca més reaccions visceralment que consideracions científiques

(cas, per exemple, de l'obra de Malthus). Ben al contrari, les explicacions procedents del "sentit comú", de l'empirisme més banal, són amb freqüència acceptades sense discussió (i no sols pel gran públic) i de les aparences se'n fan lleis. Es com si l'objecte d'estudi de la Demografia, pel seu contingut (la vida i la mort dels humans, les relacions entre els sexes, l'esdevenir dels pobles), suscités una actitud emocional poc propícia a l'especulació científica. En matèria de població hi ha, doncs, poca teoria i molta "creença".

Una creença de les més esteses, en els moments actuals, ens diu que els canvis demogràfics recents, a Catalunya i arreu, tenen com causa principal la crisi econòmica.¹ Aquesta creença es basa en una aparença sòlida: a pocs llocs com a Catalunya la crisi econòmica i el canvi demogràfic s'han donat de forma tan simultània; no és, doncs, estrany que per associació espontània l'una s'hagi considerat causa de l'altra.

Segons el que en sabem, però, les relacions entre l'actual crisi econòmica i l'evolució de la població no han estat, ara per ara, gaire estudiades, i menys encara en el nostre país. Tot i assenyalant l'interès que tindria la realització d'un estudi aprofundit sobre aquest tema, en el cas de Catalunya o en el marc més general d'Espanya, em permetré avui de fer algunes reflexions enfocades, com no podia ser d'altra manera, des del meu angle particular d'especialista de la població, amb tot el que això té de limitatiu. Resulta, doncs, molt estimulants sotmetre-les a un públic d'economistes que ho poden considerar des de l'angle complementari del coneixement de la crisi econòmica i dels seus mecanismes i característiques.

Per al públic poc familiaritzat amb el tema, es farà, en primer lloc, un resum descriptiu de les tendències demogràfiques i de poblament observades a Catalunya fins el 1975 i del seu

¹ S'hauria de precisar que aquesta creença es dona sobretot en els medis propers al pensament econòmic. En els medis propers a la medicina, per exemple, les creences predominants giren entorn del paper dels anticonceptius moderns i de l'avortament. En d'altres sectors s'accentua sobretot la influència dels canvis morals, culturals i polítics.

canvi ulterior; aquest tema es troba més amplement documentat en anteriors treballs dels que dono la referència. A continuació, es discutiran les possibles relacions entre l'evolució demogràfica i del poblament i la crisi econòmica, suggerint vies de recerca que permetin de fer hipòtesis plausibles sobre l'evolució futura de la població a Catalunya.

1. L'evolució demogràfica a Catalunya, abans i després de 1975

Durant la primera meitat del segle XX, la demografia catalana s'havia caracteritzat per un creixement natural molt feble (0,4% anual, en mitjana, que cal comparar amb el nivell de 1%, propi del conjunt espanyol); això era el resultat d'un descens de la natalitat històricament precoç i del manteniment d'uns nivells de mortalitat anacrònicament elevats. El moviment migratori mostrava daltabaixos: negatiu a principis de segle (emigració transoceànica), es fa fortament positiu entre 1915 i 1930 (primera onada immigratòria), nul o negatiu en els anys perturbats de la crisi i la guerra civil i positiu i creixent durant els quaranta, malgrat les prohibicions oficials. Sols la importància que va tenir el moviment migratori en el conjunt del període explica que, finalment, el creixement relatiu de la població catalana fós durant aquest mig segle superior al de la població d'Espanya.

A partir de 1950, la segona onada immigratòria, que havia començat tímidament a la postguerra, pren un volum excepcional: una població que comptava inicialment 3.240.000 persones, rebria, en vint-i-cinc anys, més de 1.500.000 d'immigrants, que arribaren particularment nombrosos en els anys seixanta i, principalment, entre 1961 i 1966.

A la vegada, el creixement natural, que per la seva feblesa havia causat força preocupació entre determinats sectors del pensament social català, augmenta sensiblement a partir de 1955 i assoleix, a finals dels seixanta i principis dels setanta, nivells pròpiament impensables dues dècades abans. Fins i tot,

TAULA I . FETS DEMOGRAFICS A CATALUNYA

Anys	Matrimonis (*)	Naixements (*)	Defuncions (*)	Increment natural	Increment migratori
1950	25.855	49.370	34.984	14.386	-
1955	29.635	58.121	34.579	23.542	-
1960	30.241	70.004	36.390	33.614	-
1965	30.881	88.758	39.091	49.667	92.240
1970	37.394	98.378	42.145	56.233	54.359
1971	38.916	102.088	46.423	55.665	27.037
1972	42.147	104.375	42.921	61.814	43.223
1973	42.379	107.026	47.016	60.010	45.869
1974	42.121	112.101	45.293	66.808	56.521
1975	41.383	110.223	46.127	64.096	32.460
1976	40.323	104.961	45.196	59.765	8.134
1977	38.916	103.084	43.824	59.260	18.016
1978	36.805	97.092	44.101	52.991	5.420
1979	33.280	87.109	42.424	44.685	3.476
1980	(**) 28.272	(*) 80.311	(*) 41.773	(*) 38.538	-3.407
1981	(**) 24.969	(*) 68.033	(*) 40.205	(*) 27.828	-6.361
1982	(**) 24.257	(*) 68.281	(*) 40.385	(*) 27.896	-17.762

(*) Segons el lloc d'inscripció

(**) Xifres provisionals

durant uns anys, entre 1968 i 1974, la taxa de creixement natural de Catalunya fou superior a la del conjunt espanyol. Era el resultat del formidable augment de l'esperança de vida, incidint sobre una població rejuenida per la immigració, i, sobretot, d'un augment de la natalitat que s'explicava tant per la major freqüència dels matrimonis com per una major i més precoç fecunditat de les parelles.

L'evolució paral·lelament positiva del moviment migratori i del moviment natural es conjugà entre 1950 i 1975, resultant-ne un creixement total exuberant: 2,25% anual sobre el conjunt del període, pràcticament el 3% en els moments més forts dels anys seixanta. Es tractava d'un creixement demogràfic sostingut superior al de molts països del Tercer Món on és costum parlar d'explosió demogràfica.

Com ja ha estat dit anteriorment, aquesta situació es modificà bruscament a partir de 1975. Les dades de la taula 1, amb llur simplicitat de xifres absolutes, donen una idea prou clara de l'evolució demogràfica des de 1950 i de la importància del canvi experimentat darrerament.

L'any 1974 es va donar, a Catalunya, el nombre de naixements més elevat de la seva història: 112.101 nascuts. Aquest màxim guarda, sens dubte, relació amb el màxim de casaments registrat l'any anterior, en que es van produir 42.379 matrimonis. En aquests moments, el moviment migratori, tot i havent baixat dels nivells "de punta" de meitats dels seixanta (uns 100.000 immigrants nets registrats per any), era encara força important: més de 56.000 immigrants nets registrats l'any 1974.

Malauradament, el gran retard en la publicació de les dades del Moviment Natural de la Població (les últimes dades definitives publicades són les de 1979) no ens permet conèixer amb certesa i precisió els fets dels darrers anys. Donada l'envergadura dels canvis experimentats podem, però, fer abstracció del caràcter provisional de les dades a l'abast i considerar-ne la magnitud.

Així, els anys 1981 i 1982, els naixements a Catalunya es van situar als voltants de 68.000, i segons les xifres que ens han estat oficiosament comunicades abans de publicar-se, els naixements de 1983 es trobarien poc pel damunt dels 62.000. En nou anys, el nombre de nascuts s'ha reduït, doncs, pràcticament a la meitat. A la vegada, els matrimonis han disminuït paral·lelament: els 24.257 matrimonis registrats el 1982 (xifra provisional) representen solament el 57% dels de 1973. Més endavant parlarem de la probable relació entre els dos fenòmens.

L'afortunada evolució del nivell de la mortalitat (el nombre de defuncions ha estat regularment decreixent des de 1975, malgrat l'augment de la població), ha amortiguat, només parcialment, els efectes del descens de la natalitat sobre el creixement natural, el qual ha disminuït de prop de 67.000 habitants l'any 1974 a menys de 28.000 l'any 1982.

En el mateix període, el saldo migratori procedent de les altes i baixes del Padró Municipal d'Habitants ha disminuït de 56.521 immigrants nets a 17.762 emigrants nets! Bo i entenent que les xifres procedents d'aquesta font s'han de manipular amb tota reserva, la regular evolució a la baixa observada any darrera any des de 1978 i, particularment, la regularitat amb la que augmenta l'emigració neta des de 1980, fan creure que ens trobem davant d'un fenomen ben real, encara que les xifres exactes ens en siguin desconegudes.

Així, doncs, combinant creixement natural i migratori, resulta que mentre la Catalunya de 1965 creixia en més de 140.000 persones l'any i la de 1975 en guanyava encara ben prop de 100.000, la de 1982 guanyava amb prou feina 10.000 habitants.

Per saber que està passant exactament en els moments actuals, caldria, com ja és sabut, fer previsions. Si les féssim, continuant en bona lògica les tendències observades en els anys immediatament anteriors, arribaríem, sens cap dubte, a la conclusió de que *el creixement demogràfic actual a Catalunya és nul, parlant en termes aproximatiu, i és negatiu parlant en termes estrictes*. Esperem que una pròxima aparició de les dades

dels anys més recents ens permeti de confirmar o d'invalidar aquesta "previsió retrospectiva"

2. L'evolució del poblament a Catalunya, abans i després de 1975

El creixement desigual dels municipis i comarques de Catalunya és un fet comprovat des de l'inici, el 1857, dels censos moderns de població. Durant els 120 anys del que podríem anomenar "l'era estadística", algunes comarques pirinenques no han deixat mai de perdre població, mentre d'altres, com les de la Regió I (que comprèn Barcelona i la seva àrea d'influència) han crescut sense interrupció.

Mai, però, des de 1860, s'havia donat un procés de diferenciació del territori tan acusat com el que es produí entre 1950 i 1975. Anteriorment, i resumint una sèrie de períodes ben diferenciats, podríem dir que el creixement de les comarques seguia una distribució normal, agrupant una majoria de comarques al voltant dels valors centrals. Entre 1950 i 1975, ben al contrari, semblà que tan sols existissin dues alternatives: el creixement "explosiu" (pel damunt del 2,5% anual) o el decreixement. Entre 1960 i 1975, nou comarques (de trenta-vuit) perderen població i nou altres la conservaren tan sols degut al creixement del cap de comarca. En canvi, les comarques més expansives coneixeren creixements mai vistos: durant els quinze anys que van de 1960 a 1975, el creixement anual mig fou del 7,5% al Baix Llobregat!, 5,4% al Vallès Oriental, 5% al Tarragonès, 4,8% al Vallès Occidental, 4,1% al Maresme, 3,34% al Baix Penedès, etc.

Aquest procés de diferenciació dels ritmes de creixement fou fruit, en primer lloc, de la concentració en el territori del milió i mig d'immigrants vinguts de fora de Catalunya; en segon lloc, de la importància del segon èxode rural² que despoblà el

² A Catalunya, a diferència de la majoria d'Espanya, un primer èxode rural, agreujat per la crisi de la fil·loxera, es produí al darrer terç del segle XIX i inicis del XX.

camp català com el de tota Espanya.

El moviment migratori, pel seu efecte sobre l'estructura per edats i en particular sobre els grups d'edat reproductiva, arrossegà en el seu mateix sentit el moviment natural, produint un creixement total fortament contrastat. Així, les comarques que rebien els més forts contingents d'immigrants mostraven a la vegada una estructura molt favorable al creixement, tant pel que fa a l'edat com a l'estat matrimonial; en resultava una elevada natalitat i una feble mortalitat i es traduïa tot plegat en un altíssim creixement total. Ben al contrari, les comarques emigratòries, caracteritzades per l'envelliment i la solteria, mostraven una feble natalitat i una mortalitat notablement superior a la mitjana, tot el qual es traduïa en un creixement natural molt feble i fins i tot negatiu, que agreujava els efectes de l'emigració.

El resultat en fou una marcadíssima diferenciació del territori que creava les condicions per a perpetuar-se. Em sembla útil recordar les conclusions d'un anterior estudi nostre, "Reconeixement Territorial de Catalunya", en la part realitzada amb anterioritat al Cens de 1981:

El procés de diferenciació afecta al territori, no a la població. Mentre el territori de característiques demogràfiques regressives es fa majoritari a Catalunya i tendeix a guanyar importància, la immensa majoria de la població, amb tendència a créixer encara, té per marc de vida la reduïda franja dinàmica del territori. S'accentua així la dissociació entre "problemes de població" i "problemes de poblament" (...), Caldria recordar que fins una època recent, quan "política de població" ha vingut a significar "política de mà d'obra", les polítiques de població havien estat estratègies d'ocupació de terres, de distribució territorial de la població.

Potser, les actuals circumstàncies econòmiques i polítiques contribueixin a frenar o a desaccelerar aquesta dissociació entre homes i territoris, i tant més si finalment s'adopten mesures apropiades per a tal fi. No obstant això, qualsevol acció en aquest

sentit haurà de considerar (...) que tots els factors demogràfics, dinàmics i estructurals, actuen en aquest moment en contra d'elles.

Com ha evolucionat la distribució territorial de la població catalana des de 1975? Comentarem aquí solament les tendències principals i no el detall dels canvis, que han estat estudiats en anteriors treballs dels quals procedeixen la taula II i els mapes 1 i 2.

Les dades que presentem corresponen a les 38 comarques catalanes, segons la Divisió Territorial de 1936, i cobreixen solament el període 1975-1981; molt més interessant fóra conèixer els canvis produïts a partir d'aquesta última data, probablement més importants i, sobretot, més representatius de les noves tendències, però això no ens ha estat possible ara per ara. Així, quan es fa referència al darrer període, s'ha d'entendre que es tracta de l'interval comprès entre 1975 i 1981.

El fet que més crida l'atenció, en comparar els increments demogràfics comarcals del darrer període i els del quinquenni anterior, és la molt menor dispersió de valors, molt més concentrats entorn de la mitjana i de manera més simètrica. També hi ha modificacions importants pel que fa a la classificació jeràrquica de les comarques segons llur creixement. Així, milloren la seva "classificació" moltes comarques allunyades de l'àrea metropolitana de Barcelona (Baix Camp, Val d'Aran, La Selva, Osona, Ribera d'Ebre, Alt Urgell, Alt Camp, Urgell). En canvi, perden posició, sempre en termes relatius, les comarques més dinàmiques de la Regió I.

Observant l'evolució dels components migratori i natural del creixement demogràfic, es pot apreciar que mentre el creixement natural ha mantingut una relativa estabilitat, és el moviment migratori el que ha experimentat canvis molt notables que expliquen una bona part de la variació total.

Els valors extrems de l'increment quinquennal d'origen migratori s'han reduït molt considerablement entre el darrer període i l'immediatament anterior. Així, el valor màxim ha

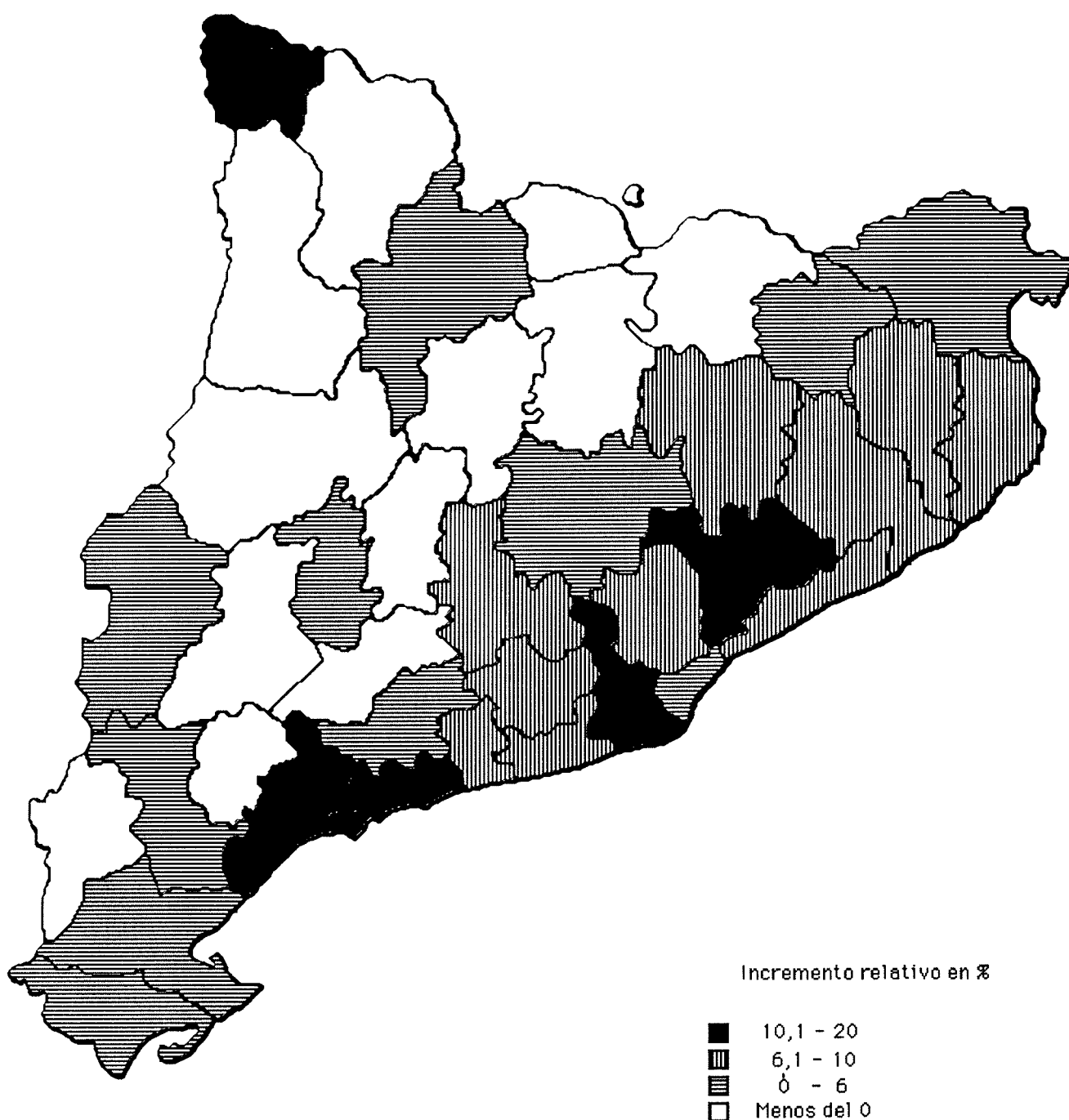
TAULA II

Comarques	Estimació del increment natural %		Estimació del increment migratori %		Increment total %	
	1971-1975	1976-1981	1971-1975	1976-1981	1971-1975	1976-1981
Baix Llobregat	9,46	8,22	22,23	3,29	31,70	11,52
Barcelonès	6,36	4,33	-0,32	-2,28	6,03	2,04
Maresme	6,35	2,31	14,50	7,28	20,86	9,60
Vallès Occidental	7,60	6,78	13,38	2,55	20,98	9,34
Vallès Oriental	8,55	7,59	17,21	8,52	25,76	16,12
Alt Empordà	3,00	3,34	5,10	1,72	8,11	5,06
Baix Empordà	3,34	3,66	4,74	2,18	8,08	5,84
Garrotxa	1,33	1,48	-0,80	0,08	0,53	1,56
Gironès	4,67	5,39	5,17	2,95	9,84	8,34
La Selva	4,23	4,43	2,75	3,61	6,98	8,04
Alt Camp	2,05	2,21	1,96	3,20	4,01	5,42
Alt Penedès	3,68	2,96	4,82	3,94	8,51	6,90
Baix Penedès	5,30	5,74	19,74	2,29	25,07	8,04
Garraf	7,17	5,97	6,82	3,53	13,99	9,50
Tarragonès	5,99	7,11	23,08	4,16	29,07	11,27
Baix Camp	5,37	5,53	10,86	5,32	16,24	10,87
Conca de Barberà	0,30	0,07	-3,87	-0,83	-3,57	-0,76
Priorat	-1,91	-1,87	-7,26	-4,00	-9,11	-5,87
Ribera d'Ebre	0,62	2,00	-0,86	-0,34	-0,24	1,66
Baix Ebre	1,24	1,72	-0,94	-1,06	0,30	0,65
Montsià	2,17	2,38	3,62	-0,85	5,80	1,52
Terra Alta	-1,52	-1,46	-4,70	-0,46	-6,22	1,92
Cerdanya	3,53	2,96	-2,87	-3,70	0,66	-0,73
Osona	5,25	4,58	-0,27	2,62	4,97	7,20
Ripollès	0,85	1,41	-3,49	-1,41	-2,64	0,00
Anoia	4,31		5,56		9,87	7,50
Bages	3,61	3,32	3,96	-1,42	7,57	1,79
Berguedà	1,54	0,74	-5,57	-4,93	-4,03	-4,18
Solsonès	2,89	2,24	0,27	-5,52	3,16	-3,27
Garrigues	-0,38	-0,73	-4,71	-1,82	-5,09	-2,55
Noguera	2,23	1,12	-7,21	-3,07	-4,98	-1,95
Segarra	0,07	0,96	-2,21	-2,40	-2,13	-1,44
Segrià	4,81	3,85	2,48	0,63	7,30	4,49
Urgell	1,26	0,52	-4,72	-0,77	-3,46	-0,24
Alt Urgell	1,78	1,44	-5,72	1,65	-3,34	3,09
Pallars Jussà	-0,86	-0,20	-7,67	-1,29	-8,53	-1,50
Pallars Sobirà	-2,35	-1,14	-19,61	-11,53	-21,96	-12,68
Val d'Aran	3,11	3,33	5,38	4,67	8,49	8,00

Font: CABRE, A. i PUJADAS, I.: Reconeixement Territorial de Catalunya, vol. 6, Poblament i Recursos Humans.

Mapa I

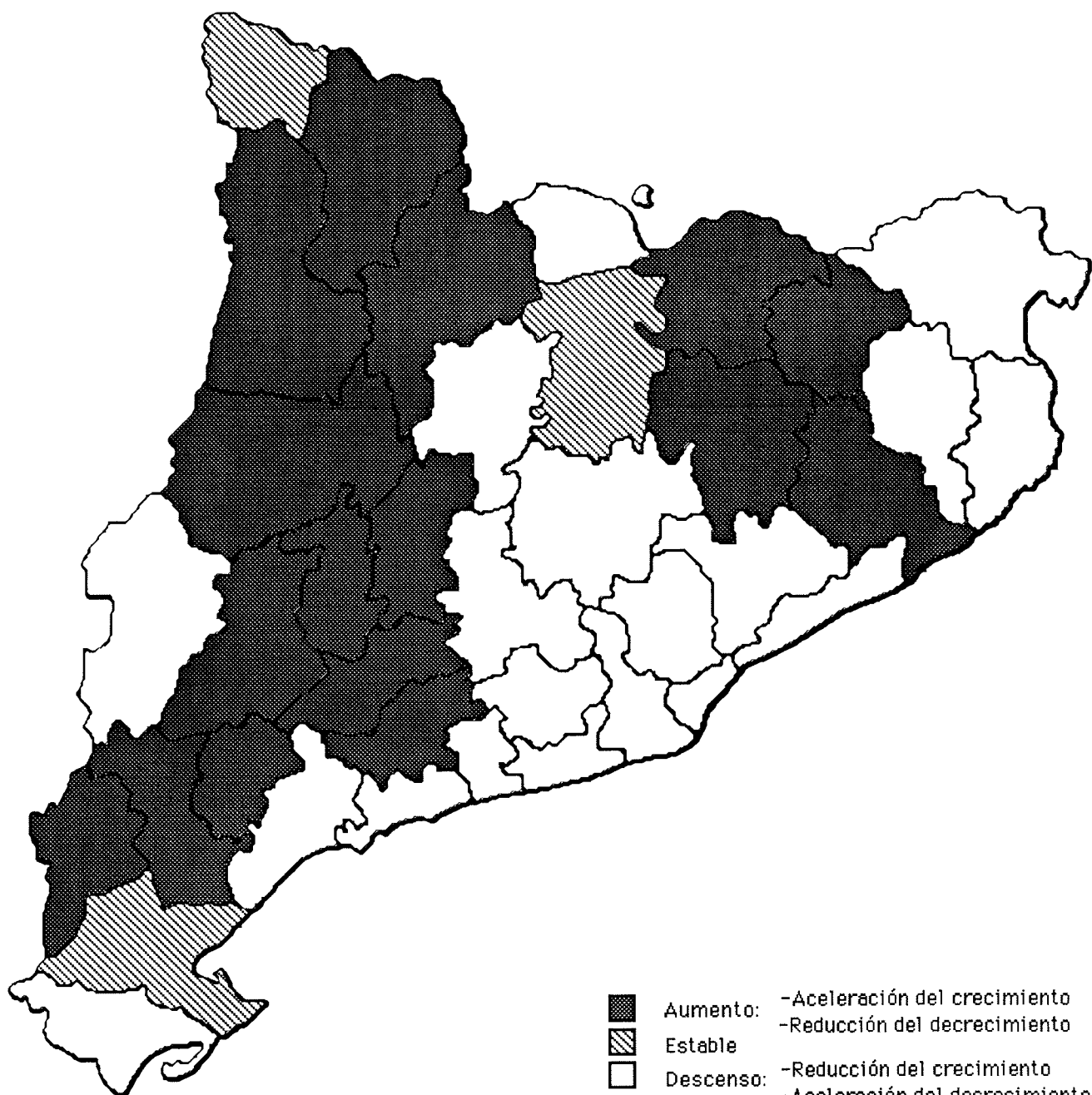
Crecimiento de la población, 1976-1981

Font: A. CABRE i I. PUJADAS, "Tendencias demográficas recientes en Cataluña y su repercusión territorial", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, num. 5, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1984.

Mapa II

Tendencia del crecimiento demográfico, 1971-1975/1976-1981

Font: A. CABRE i I. PUJADAS, "Tendencias demográficas recientes en Cataluña y su repercusión territorial", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, num. 5, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1984.

baixat de 23% (Tarragonès) a 8,5% (Vallès Oriental), mentre els valors mínims han passat del 19,6% al -11,5% (sempre al Pallars Sobirà). El descens de l'increment migratori ha estat particularment notable en aquelles comarques que anteriorment havien rebut els majors aportaments (Tarragonès, Baix Llobregat, Baix Penedès, Vallès Oriental, Maresme, Vallès Occidental i Baix Camp). Aquestes cinc comarques, que havien rebut 231.000 immigrants nets entre 1971 i 1976 en reberen tan sols 74.000 entre 1976 i 1981. Cal assenyalar, però, que la disminució ha estat molt més notable per les comarques de la Regió I (de 185.000 a 5.700 immigrants nets) que per les de l'àrea de Tarragona-Reus (de 34.613 a 11.445 immigrants nets). Per altra banda, si el nombre de comarques amb pèrdua migratòria no ha variat gaire (17 en lloc de 18), el saldo migratori, en canvi, hi ha millorat generalment: tretze d'aquestes comarques mostren un saldo migratori negatiu menys intens que anteriorment.

Pel que fa el moviment natural, les diferències respecte del període anterior són molt menys acusades, degut a la inèrcia de les estructures per edat i estat matrimonial que el condicionen fortament. No obstant això, i en primera aproximació, es pot dir que les variacions s'han produït de forma bastant paral·lela a les del moviment migratori: les comarques que han mostrat una major disminució de l'increment migratori han vist també disminuir, en diferents mesures, el seu increment natural, mentre que l'inversa es produïa a l'altre extrem de la distribució.

En resum, els dos grans trets de l'evolució del poblament en el darrer període són els que posen de manifest els mapes I i II: per una banda (mapa I) el creixement continua essent molt desigual, i són les comarques anteriorment més dinàmiques, més densament poblades, les que tenen, molt clarament, major creixement demogràfic, mentre les comarques anteriorment regressives segueixen perdent població en la gran majoria de casos; per l'altra banda, els creixements positius i negatius de les unes i les altres han disminuït molt clarament (Mapa II), cosa que es tradueix per una desacceleració del procés de

concentració. Es a dir, que *el poblament català segueix fent-se més i més concentrat, però a un ritme notablement més lent del que hauria representat la perllongació de les tendències anteriors.*

3. Població, poblament i crisi econòmica

Fins aquí ens hem limitat a descriure, breument, la història demogràfica recent a Catalunya. Voldria, ara, discutir les possibles relacions entre l'evolució constatada i la crisi econòmica. Necessito per fer-ho un fil conductor, i des del meu punt d'observació sembla més apropiat seguir un "fil" demogràfic.

3.1. Crisi econòmica i creixement natural.

Dos factors intervenen en la determinació del creixement natural o vegetatiu: el nivell de la mortalitat i el nivell de la natalitat.

En la teoria clàssica, la crisi econòmica tenia una incidència indiscutiblement negativa sobre el nivell de la mortalitat ("quan els salaris baixen, la mortalitat augmenta, la nupcialitat disminueix, la natalitat també..."). Potser aquest tipus de relació entre conjuntura econòmica i mortalitat es manté avui dia a nivell mundial, sobretot pel que fa als països del Tercer Món més desfavorits i més colpits per la crisi internacional. A Catalunya, ben al contrari, el calendari de la crisi econòmica ha estat, també, el d'una notable baixa de la taxa de mortalitat, que s'explica molt més per una millora real de les condicions de supervivència que per canvis, en prou feina perceptibles, de l'estructura per edats. No vol dir això que la crisi sigui benèfica, encara que en alguns aspectes així ho sembla: descens dels accidents mortals de treball per la disminució de l'activitat, especialment a la construcció; disminució o estabilització dels accidents de circulació per la reducció o estancament del tràfic rodat. És possible, i fins i tot

probable, que en els estrats de població de més febles ingressos, la deterioració de les condicions de vida pugui tenir un efecte negatiu mesurable, però, en tot cas, les xifres globals no ho mostren. La població catalana, com la de tots els països industrialitzats, sembla, doncs, gaudir d'unes lleis de supervivència pràcticament independents de la conjuntura econòmica, almenys dins dels límits de variació que s'han conegut fins ara. Fóra, però, força interessant realitzar estudis sectorials, per categories de població i per causes de mort per a poder concloure de forma més precisa.

La sincronia que s'ha observat entre la crisi econòmica i la baixa de la natalitat sembla adaptar-se molt més a l'esquema clàssic enunciat més amunt. Efectivament, a Catalunya, la taxa de natalitat es mantingué molt elevada fins 1974, any que conegué el màxim volum de naixements, decreixent molt ràpidament a partir de 1975. És difícil no induir-ne una relació causal. Ara bé, la baixa de la natalitat ha estat un fenomen generalitzat en el món industrialitzat i a la majoria de països l'inici d'aquest descens es situa ben abans l'esclatament de la crisi econòmica (1963 als Estats Units i Canadà, 1966-1967 a un grup nombrós de països europeus, 1969 a Espanya). Hi ha, doncs, d'altres factors que han jugat arreu i que juguen sens dubte també a Catalunya³. Els canvis del comportament nupcial, de la concepció de la família, el nou estatut de la dona, la desinstitucionalització de les relacions personals, són tots aspectes que influeixen sens dubte la natalitat i que, tot i essent d'alguna manera afectats per la crisi, arrenquen d'una època anterior.

Un estudi encara no publicat realitzat per Anna Cabré i Isabel Pujadas sota els auspicis de l'Institut d'Estudis de la Salut, mostra que entre 1975 i 1979 el primer factor explicatiu del descens de la natalitat a Catalunya va ser la

³ També durant la Gran Depressió la baixa de la natalitat, que s'accentuà després, s'havia iniciat amb anterioritat a 1929. Alguns autors li atribueixen, conjuntament amb les lleis restrictives de la immigració adoptades als Estats Units el 1924, uns efectes de reducció de la demanda que haurien propiciat l'esclatament de la crisi econòmica.

reducció dels casaments, i només en segon lloc intervenia la reducció de la fecunditat matrimonial, que podia explicar-se tant per un desig de reduir la descendència com per una estratègia de retardament i espaiament dels naixements.

La reducció de la nupcialitat està, de tota evidència, relacionada amb la crisi econòmica i, en particular, amb un dels seus aspectes més aguts, l'atur juvenil. Caldria parlar més aviat d'atur "dit juvenil", car segurament per desig de minimitzar els efectes socials del fenomen s'utilitza una expressió tendent a infantilitzar-ne les víctimes (mentre s'estén fins als 26 anys el límit d'edat per beneficiar-se de la Seguretat Social dels pares). La dificultat de trobar una primera ocupació converteix, així, en dependents quasi perpetus persones en edat de formar una família pròpia.

Ara bé, la baixa de la nupcialitat, com la de la natalitat, s'inicià a molts països molt abans de 1973 i en moments de plena ocupació; hi ha doncs, també, d'altres factors que intervenen i un dels principals n'és el desenvolupament de la unió lliure que ha prè una gran envergadura arreu del món industrialitzat des dels finals dels anys seixanta. Aquest tipus d'unió no té les mateixes característiques que el matrimoni legal, ni del punt de vista de la seva fecunditat, ni des de molts altres punts de vista. Fóra, doncs, molt important poder-ne medir la importància numèrica, les tendències d'extensió i les formes d'evolució, en particular cap a un matrimoni ulterior. Un estudi estadístic del fenomen només podria, però, fer-se per enquesta, i això demanaria un estudi conceptual previ per determinar les formes d'unions existents i el seu interès del punt de vista dels objectius perseguits.

Pel que fa la fecunditat matrimonial, el nostre estudi mostrava, entre 1975 i 1979, una disminució clara a totes les duracions de matrimoni. Com en el cas de la nupcialitat, no es podia excloure que ens trobéssim davant un cas de retardament, que no tenia per que pressuposar una disminució de la descendència final de les parelles o de les persones en acabar la seva vida reproductiva. Les xifres provisionals de

naixements de que disposem fins a 1982 fan pensar, però, que no es tracta d'un simple retardament, car en tal cas, i donada la molt favorable estructura per edats de la població, s'hauria ja manifestat algun signe de recuperació que fins ara no s'ha produït. És doncs, molt probable que estem assistint no sols a un retardament en la vinguda dels fills, sinó, també, a una neta reducció del seu nombre. És probable que això estigui lligat a la crisi econòmica, però hi ha també prou d'altres raons, lligades als factors abans esmentats, que justificarien la realització d'un estudi més aprofundit, utilitzant en part l'enquesta, per tal d'esbrinar les motivacions d'aquest canvi de comportament.

3.2. Crisi econòmica i moviment migratori.

Dins del moviment migratori podríem considerar-ne les dues vessants: la immigració i l'emigració.

Un punt hauria de quedar clar primerament: segons les dades de moviments migratoris interprovincials publicades per l'INE, la reducció fins a la xifra negativa del saldo migratori de Catalunya s'explica més per la reducció de la immigració que per l'augment de l'emigració. L'emigració esdevé tan sols important en termes relatius, quan s'enfronta amb una immigració de nivell molt baix.

La reducció del nombre d'immigrants està molt clarament relacionada amb la crisi econòmica i amb les dificultats d'ocupació. Ara bé, hi ha factors no estrictament econòmics que intervenen a la vegada, i que haurien intervingut de tota manera en absència de crisi.

En primer lloc, el mercat de treball català està més que suficientment aprovisionat de mà d'obra autòctona i ho seguirà estant durant molts anys: les classes plenes nascudes entre 1960 i 1975 aniran arribant al mercat del treball fins passat 1990; és una situació molt diferent a la dels anys seixanta, quan els immigrants no sols es beneficiaven de la prosperitat econòmica sinó també de la raresa de l'element humà, que es ressentia de la feblesa de la natalitat durant la guerra i postguerra. En aquest sentit, la situació demogràfica del

mercat del treball català, en moment de crisi, és més desfavorable que la de tot Espanya, on les classes plenes van començar a disminuir gradualment a partir de 1968. També contribueix a conformar aquesta situació pletòrica la incorporació de la dona al treball, que durant els anys setanta s'ha produït a Catalunya a un ritme molt superior al d'Espanya. Aquesta desfavorable situació del mercat del treball, junt amb les particulars dificultats dels sectors que tradicionalment ocupaven els immigrants (indústria i construcció) i els canvis tecnològics que s'hi estan introduint, permeten la fàcil anticipació de dificultats futures i fan que l'atracció que exerceix Catalunya sobre els immigrants potencials hagi esdevingut molt feble.

Per altra banda, els "stocks" de possibles migrants procedents de la resta d'Espanya han anat paulatinament disminuint. Les províncies emigratòries dels anys seixanta tenien, en gran majoria, una estructura per edats més jove que les immigratòries i un creixement natural superior a la mitjana espanyola. Cap el 1980, aquelles províncies eren, en majoria, més envellides que les fins llavors immigratòries, tenien un creixement natural més feble i, en un bon nombre de casos, havien disminuït de població respecte de 1960. Se'n desprèn, doncs, que a probabilitats d'emigrar constants, el volum d'emigrants estava abocat a la disminució, sense necessitat d'intervenció de cap canvi econòmic.

Pel que fa l'emigració, podríem dir igualment que les dificultats econòmiques no porten tota la responsabilitat del moviment de sortida que s'observa. Per treure la conclusió de que Catalunya s'ha convertit en un lloc de repulsió "per se", caldria que s'observés un fluxe significatiu de catalans buscant fortuna en d'altres llocs més atractius. N'hi ha, sens dubte, però el seu nombre no pot explicar de cap manera la magnitud del fenomen emigratori. Es tracta més aviat, majoritàriament, d'un moviment de retorn dels antics immigrants cap els llocs d'origen, els quals presenten en molts casos situacions encara més dramàtiques que la catalana. L'atracció que aquests llocs semblen exercir només té efecte sobre els propis nadius, la

qual cosa obliga a una interpretació cautelosa a l'hora d'atribuir-li causes exclusivament econòmiques. Molts factors hi han d'intervenir: la possible realització d'un més o menys simbòlic projecte de retorn (al que potser molts haurien renunciat en d'altres circumstàncies), l'anticipació de dificultats futures que és preferible enfrontar "a casa", la presa en consideració, en temps difícils, de les diferències del cost de la vida o de la conservació de propietats i relacions que poden mostrar un valor econòmic, a part d'altres tipus de valor. Un estudi aprofundit sobre aquest tema faria bé d'inspirar-se en els estudis "d'estratègies de supervivència" realitzats, sobretot a nivell "micro" per diferents grups de població a Amèrica Llatina.

Com hem dit anteriorment, l'augment de la xifra d'emigrants que deixen Catalunya no ha estat tan espectacular com el descens del nombre d'immigrants. Sempre s'havien produït retorns, les xifres dels anys forts ho mostren, però avui dia s'han convertit en el moviment predominant. La situació econòmica ajuda, però la composició de la població de Catalunya, per procedència i per edat, també. No hi hauria tantes persones de mitjana edat (i els seus fills) que sortissin ara de Catalunya si, fa deu a trenta-cinc anys, no haguessin arribat un milió i mig d'immigrants, joves en la majoria. Admetem que molts d'aquests retorns són causats o accelerats per la crisi; cal considerar, però, que més tard o més d'hora se n'haurien produït molts de tota manera.

Resumint podríem dir que, de tota manera, i per una qüestió de "stocks" en presència, els efectius d'immigrants a Catalunya estaven destinats a disminuir i els d'emigrants a augmentar, independentment de la conjuntura econòmica. Si es fés un model prospectiu mantenint constants, al nivell de finals dels seixanta, les taxes d'emigració vers Catalunya des de la resta d'Espanya i cap a la resta d'Espanya des de Catalunya, i tenint els dos conjunts idèntic creixement natural, els resultats foren: 1) Catalunya acabaria contenint una part molt important de la població d'Espanya; 2) els fluxes d'entrades i sortides acabarien equilibrant-se,

independentment dels valors de les taxes, que només influïrien sobre el moment d'arribada a l'estat d'equilibri; 3) a partir d'aquest moment, els dos conjunts guardarien la mateixa proporció.

La crisi econòmica ho explica, però no tot. Des del punt de vista demogràfic, està encara per fer un estudi que utilitzi totes les dades, de diversa procedència, existents sobre migracions, i que hauria de completar-se per estudis de tipus qualitatiu, utilitzant historials migratoris i enquestes sobre intencions.

3.3. Crisi econòmica i poblament

En analitzar l'anterior evolució del poblament a Catalunya havíem senyalat com principals factors de la concentració territorial, la implantació concentrada dels immigrants de fora de Catalunya i el despoblament de les àrees rurals.

La fi de la immigració exterior, per les raons que siguin, ha estat la principal causa de l'evolució observada en el poblament des de 1975. Per altra banda, s'observa també una reducció del fluxe emigratori de la Catalunya rural, cosa que, en traduir-se en un manteniment al lloc d'origen d'un nombre més elevat de joves, incideix positivament en el creixement natural, produint indicis, molt tènues encara, de revitalització d'algunes d'aquestes zones.

La disminució de l'emigració rural està certament relacionada amb la desaparició de moltes de les alternatives urbanes i en la possibilitat d'ocupar un lloc actiu, per poc productiu que sigui, dins de les empreses familiars, agrícoles o d'altra mena. La conjuntura econòmica hi té, doncs, un paper claríssim, encara que d'altres factors, com la revalorització estètica i intel·lectual de la vida "a la natura", faci més dolça una opció poc o molt forçada.

Les particulars dificultats d'ocupació que es donen en les àrees industrials, i en particular al cinturó de Barcelona, conjuminades amb l'extraordinari potencial de creixement

demogràfic de la població que ara hi resideix, fan que els emigrants potencials hi siguin molt nombrosos. No obstant això, aquests emigrants potencials, per llur procedència o la dels seus pares, tenen poques possibilitats de "reciclar-se" en zones en les que tenen poques relacions i que, de tota manera, tampoc són sobreres en llocs de treball assalariats als que podrien aspirar. L'emigració al lloc d'origen dels pares no és tampoc una solució massiva per als fills dels antics immigrants. No és revelar cap secret, el dir que la situació és molt difícil en aquestes zones que protagonitzaren el "boom" demogràfic dels anys feliços i per aquests joves que integraren les generacions de la tan esperada "renaixença demogràfica catalana".

Resulta molt arriscat predir com es resoldrà aquest desequilibri entre oferta i demanda de mà d'obra. És probable, però, que, malgrat les greus dificultats de les que hem fet esment, aquestes zones suburbanes no perdin població, sinó que, ben al contrari, per la rigidesa del parc d'habitatges i per d'altres factors urbanístics, la conservin i fins i tot l'augmentin, accentuant llur caràcter de ciutats-dormitori d'una població que tendirà a desplaçar-se cada cop més lluny per trobar un medi de vida.

També presenta força interès el cas dels municipis "residencials" que semblen conèixer una expansió notable en els darrers temps, com a conseqüència de la recerca d'una certa qualitat de vida per part dels sectors mitjos i alts de la població. Tal i com ho deiem per a les poblacions més "proletàries" dels suburbis industrials, les migracions que coneguin, i en conseqüència el creixement demogràfic que experimentin, dependran més de llurs característiques residencials que del tipus d'activitats que puguin oferir.

Serà, doncs, ben interessant disposar tan aviat com sigui possible de les dades del Padró de 1986 per estudiar de prop l'evolució d'uns canvis territorials que encara no s'han manifestat de manera afirmada.

CONCLUSIONS

Els canvis demogràfics i de poblament experimentats recentment a Catalunya, i els que es produeixen en l'actualitat, tenen una indubtable vinculació amb la crisi econòmica. Tot, però, no ho explica la crisi, i d'altres factors, propiament demogràfics o de caràcter socio-cultural, intervenen igualment.

És necessari portar endavant tota una sèrie d'estudis sectorials que permetin d'explicar amb precisió l'evolució dels fenòmens demogràfics i les seves relacions amb la situació econòmica i social concreta de Catalunya per a poder fer hipòtesis raonables de l'evolució futura de la nostra població, que ara per ara és ben incerta.

BIBLIOGRAFIA

CABRE PLA, A., (1980),: "Reflexions sobre l'evolució de la població a Catalunya fins a l'any 2000", **Catalunya cap a l'any 2000**, Barcelona, Ed. Blume.

CABRE, A. i PUJADAS, I., (1983),: **Reconocimiento Territorial de Cataluña: Area de Población y Recursos Humanos**, 2 vol., Departament de Política Territorial de la Generalitat de Catalunya .

--- , (1984), **Factors explicatius del descens de la natalitat a Catalunya**, estudi patrocinat per l'Institut d'Estudis de la Salut de la Generalitat de Catalunya (en preparació).

--- , (1984), **Previsions demogràfiques per a Catalunya. Comarques i municipis grans a l'horitzó 2000**, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya.

--- , (1984), "Activitat econòmica i potencial de creixement demogràfic de les ciutats catalanes" comunicació presentada a la **Segunda Semana de Estudios Urbanos**, Lleida, maig (en premsa).

IGLESIES FORT, J., (1961),: "El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años", **Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona**, Barcelona, 3- época, vol. XXXIII, num. 16.

PUJADAS RUBIES, I., (1982),: "La población de Cataluña 1975-1981", **Reconocimiento Territorial de Cataluña**, Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.

RECOLONS, L., (1979),: "Els habitants", **Catalunya: home i territori**, Barcelona, Ed. Blume.

SAEZ, A., (1980),: "Catalunya, gresol o explotadora? Notes sobre immigració i creixement", **Immigració i reconstrucció nacional a Catalunya**, Barcelona, ED. Blume, Col. Temps de Futur.

VIDAL BENDITO, T., (1973), **La despoblación del campo en Cataluña**, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona (inèdita)

--- ,(1980 i 1982), **Atlas Sócio-econòmic de Catalunya**, 2 vols., Barcelona, Ed. Sirocco.